

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

КОШЕЛІВСЬКА Оксана Іванівна

УДК 372.303.4

**СТИМУЛЮВАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ ДОШКІЛЬНИКІВ
У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор

АРТЕМОВА Любов Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки.

Офіційні опоненти: – доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України

Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання, директор;
– кандидат педагогічних наук, доцент

Рогальська Надія Василівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені П.Г.Тичини,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти.

Провідна установа – Харківський державний педагогічний університет

імені Г.С.Сковороди, кафедра дошкільної педагогіки, Міністерство освіти
і науки України, м. Харків.

Захист відбудеться “20” лютого 2003 р. о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д
26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ –
30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “10” січня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю.О.Приходько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства гостро постають проблеми у сфері духовного життя. Спостерігається деформація моральних основ, поширюється байдужість і жорстокість. Протидіяти розповсюдженню негативних явищ, утверджувати загальнолюдські цінності спроможні люди, для яких морально значущі способи поведінки стали особистою потребою. Отже, актуальним соціальним завданням, яке вимагає концентрації суспільних зусиль, є моральне виховання молодого покоління. Тому рядом державних документів, зокрема Законами України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні та іншими однією з основ функціонування освіти, в тому числі, дошкільної визначено пріоритетність морально-соціального розвитку дітей, духовних цінностей людини та суспільства.

Вирішуючи педагогічні завдання, які постають у світлі загальнодержавних пріоритетів, необхідно виховувати у дітей здатність критично мислити, самостійно робити вибір і відповідати за свої дії та їх наслідки, виявляти гідність, повагу і гуманне ставлення до оточення. Важливо, щоб вони здобули вміння узгоджувати індивідуальні інтереси та інтереси суспільства. Моральний вибір особистості є оптимальним способом цього узгодження. Тому становлення морального вибору дітей є одним із важливих завдань морального виховання.

У філософії поширене розуміння морального вибору особистості як акту її діяльності (С.Ф.Анісімов, В.Й.Бакштановський, О.Г.Дробницький, А.А.Гусейнов, О.І.Титаренко та інші). Його сутність полягає в добровільному самовизначенні людини щодо суспільних цінностей. Обов'язковими умовами морального вибору є наявність суб'єктивної здатності особистості його здійснювати та об'єктивне існування проблемної ситуації, в якій можливі альтернативні способи поведінки.

Становлення внутрішніх механізмів регуляції моральної поведінки відбувається в дошкільному віці. В цей період інтенсивно розвивається емоційна сфера та мотиваційні компоненти; виникає ієрархія мотивів; формуються та вдосконалюються оцінно-аналітичні навички; збагачується обсяг знань про моральні норми; розширюється зміст Я-образу та розвивається самооцінка (Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, В.К.Котирло, А.Д.Кошелева, О.М.Леонт'єв, Я.З.Неверович, Ю.О.Приходько, Є.В.Суботський, Т.М.Титаренко, С.Г.Якобсон та інші). Також зростає коло спілкування дитини, підвищується роль та ускладнюється зміст міжособових взаємин. Висновки вчених свідчать, що протягом дошкільного дитинства, а особливо в старшому дошкільному віці, у процесі діяльності, опосередкованої соціальними взаєминами розвиваються внутрішні механізми морального вибору особистості.

Розвиток моральної поведінки дошкільників обумовлюється змістом та способами організації їх діяльності – гри, праці, навчання, а також особливостями побудови взаємин з ровесниками та дорослими. (Л.В.Артемова, Р.С.Буре, Н.М.Горопаха, Р.Й.Жуковська, Л.П.Князева, Т.Я.Колесіна, Л.В.Крайнова, Т.О.Маркова, Л.Мондейкене, В.О.Павленчик, Т.І.Поніманська, О.П.Усова, Т.С.Фасолько та інші). Проте моральний вибір дошкільників як аспект їхньої поведінки залишається поза увагою дослідників. У літературі відсутні розробки методики та технології здійснення педагогічного впливу з метою стимулювання цього процесу в дітей.

У той же час практика свідчить, що виховний процес у сучасних дошкільних навчальних закладах не забезпечує реалізації вікового потенціалу вихованців щодо здійснення морального вибору. Їхній поведінці властиве панування егоїстичних тенденцій та формалізм щодо моральних норм і правил, часті прояви байдужості, а іноді, жорстокості. Така ситуація доводить необхідність розробки системи засобів і прийомів, які б сприяли становленню морального вибору дітей в дошкільному віці.

Актуальність проблеми морального вибору особистості, недостатнє її опрацювання в теорії морального виховання дошкільників та незадовільний стан вирішення в практиці роботи дошкільних закладів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – “Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу”.

Роботу виконано як складову частину науково-дослідної роботи кафедри дошкільної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за напрямом “Теорія і технологія навчання і виховання в системі освіти”. Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 4 від 25.11.1999). Формулювання теми уточнено Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 4 від 29.11.2001). Тема дисертації узгоджена Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 1 від 26.01.2000).

Мета дослідження: визначити психолого-педагогічні умови становлення морального вибору дошкільників та дослідити зміст і особливості педагогічного стимулювання цього процесу.

Об’єкт дослідження: становлення морального вибору дошкільників в умовах навчально-виховного процесу дошкільного закладу.

Предмет дослідження: зміст, засоби та прийоми стимулювання морального вибору дітей дошкільного віку в процесі педагогічного впливу.

Завдання дослідження:

1. Дослідити філософські, психологічні й загально-педагогічні аспекти проблеми морального вибору особистості та з’ясувати її стан у теорії і практиці дошкільного виховання.
2. Визначити критерії, показники та рівні розвитку морального вибору в поведінці дітей старшого дошкільного віку.

3. Вивчити педагогічні та психологічні умови становлення морального вибору дошкільників.

4. Розробити та експериментально перевірити систему виховної роботи зі стимулювання морального вибору дітей 6-го року життя.

Гіпотеза дослідження. Становлення морального вибору в поведінці дітей дошкільного віку відбуватиметься більш інтенсивно, якщо процес педагогічного впливу супроводжуватиметься комплексом організаційно-педагогічних умов, що включає:

- послаблення регламентації дитячої поведінки, підвищення рівня самостійності й відповідальності вихованців та наповнення повсякдення дітей реальними ситуаціями морального вибору;

- використання опосередкованих засобів та прийомів педагогічного впливу з метою включення дітей у ситуації морального вибору та систематичного спонування їх до проявів моральної активності;

- комплексне збагачення морального досвіду дітей знаннями про зміст і значення моральних норм і правил, емоційними переживаннями, моральними почуттями, способами морально припустимої та суспільно ціннісної поведінки.

Методологічними та теоретичними засадами дослідження є філософські положення про суспільну діяльнісну сутність процесу морального вибору особистості, діалектичну єдність свободи вибору і моральної необхідності, взаємообумовленість мети діяльності та засобів її досягнення; психологічні положення про визначальну роль діяльності в розвитку особистості; принципи особистісно зорієнтованого виховання.

Теоретичними засадами дослідження послуговували праці психологів І.Д.Беха, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна та інших; праці філософів С.Ф.Анісімова, В.Й.Бакштановського, О.Г.Дробницького, А.А.Гусейнова, В.С.Соловйова, О.І.Титаренка; роботи, присвячені проблемам розвитку у дітей дошкільного віку внутрішніх механізмів регуляції моральної поведінки (О.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, В.К.Котирло, Я.Л.Коломінський, А.Д.Кошелева, Я.З.Неверович, Ю.О.Приходько, Т.О.Репіна, Є.В.Суботський, Т.М.Титаренко, С.П.Тищенко, С.Г.Якобсон та ін.); роботи, в яких висвітлюються питання морального виховання дошкільників у процесі різних видів діяльності й спілкування (Л.В.Артемова, Р.С.Буре, Р.Й.Жуковська, Л.П.Князева, Л.В.Крайнова, Т.О.Маркова, В.Г.Нечаєва, В.О.Павленчик, Т.І.Поніманська та ін.) та різні аспекти виховання моральної поведінки в дітей (С.О.Дуднікова, Н.М.Горопаха, Т.Я.Колесіна, Л.Мондейкене, Т.С.Фасолько).

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз філософських, психологічних та педагогічних джерел, навчально-методичних посібників, фахових періодичних видань; аналіз педагогічної документації дошкільних навчальних закладів. *Емпіричні:* спостереження за поведінкою дітей та за ходом навчально-виховного процесу дошкільного закладу; анкетування вихователів та батьків;

педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий); методи математичної обробки експериментальних даних.

Дослідження здійснювалось у три етапи:

Перший етап (1998-2000) – теоретичне вивчення та аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури; дослідження стану проблеми морального вибору дітей у практиці роботи дошкільних навчальних закладів; визначення об'єкта, предмета дослідження, формулювання гіпотези, обґрунтування та розробка методик констатуючого і формуючого експериментів.

Другий етап (2000-2001) – дослідно-експериментальна робота за створеними методиками, апробація та експериментальна перевірка ефективності методики стимулювання морального вибору дітей 6-го року життя в умовах дошкільних навчальних закладів.

Третій етап (2001-2002) – аналіз та узагальнення емпіричних даних, формулювання висновків, розробка та впровадження в практику роботи дошкільних закладів методичних рекомендацій щодо стимулювання морального вибору дітей старшого дошкільного віку.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Конкретизовано сутність поняття “моральний вибір особистості” стосовно дітей дошкільного віку; виділено психологічні та педагогічні особливості становлення морального вибору дошкільників, що може бути використано при розробці технологій морального виховання; розроблено й науково обґрунтовано зміст та засоби педагогічного стимулювання морального вибору дітей, яке засновується на збагаченні досвіду поведінки дошкільників у реальних проблемних моральних ситуаціях і характеризується комплексним здійсненням педагогічного впливу на емоційно-мотиваційні, когнітивні, поведінкові компоненти та на самооцінку дітей; визначено критерії та показники діагностики морального вибору і рівні його розвитку у дошкільників, що дозволяє визначати загальний рівень їх моральної вихованості та здійснювати індивідуальний, диференційований підхід до виховання.

Практичне значення дослідження. У ході дослідно-експериментальної роботи розроблено та апробовано методику стимулювання морального вибору дітей старшого дошкільного віку в умовах навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу. Результати дослідження можуть бути використані в практиці морального виховання дошкільників, при організації співпраці дошкільного навчального закладу з родинами; у навчальному процесі вищих педагогічних закладів освіти в межах курсу дошкільної педагогіки. Матеріали констатуючого і формуючого експерименту стануть у нагоді під час створення програм і методичних посібників для вихователів дошкільних навчальних закладів.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів та висновків забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, використанням комплексу методів, адекватних меті й завданням дисертаційної роботи, репрезентативністю вибірки,

кількісною обробкою та якісним аналізом результатів експерименту, апробацією та впровадженням їх у практику роботи дошкільних навчальних закладів.

Апробація та впровадження результатів роботи. Матеріали дослідження доповідались на Всеукраїнських та Міжнародних науково-практичних конференціях (м. Київ, жовтень 2001, грудень 2001; м. Кіровоград, 2001; м. Рівне, 2001; м. Глухів, 2002), на звітно-наукових конференціях викладачів та аспірантів впродовж 1999-2002 років, а також обговорювалися на засіданнях кафедри дошкільної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалось під час освітньо-виховного процесу в старших групах дошкільних навчальних закладів №№ 444, 568, 541 м. Києва та № 4 м. Прилуки, Чернігівської області (довідки № 21 від 23.05.2002 р., № 3-24/508 від 31.05.2002 р., № 8 від 25.06.2002), в ході організації різних форм методичної роботи з вихователями, методистами та завідуючими дошкільних навчальних закладів м. Прилуки, Чернігівської області та м. Переяслав-Хмельницький, Київської області (довідки № 273 від 23.05.2002 р. Прилуцького управління освіти, № 95 від 16.05.2002 р. Переяслав-Хмельницького відділу освіти).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладено у 9 публікаціях, із них 6 – у фахових наукових виданнях України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, списку використаної літератури (193 найменування), 10 додатків. Основний текст дисертації викладено на 175 сторінках. Робота містить 15 таблиць та 5 рисунків, включаючи 3 схеми, 1 графік, 1 діаграму. Додатки представлені на 44 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 241 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми й вибір теми дослідження; визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання; сформульовано гіпотезу, окреслено методологічну основу та методи науково-дослідної роботи; представлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження; висвітлено етапи науково-дослідної роботи, апробацію її результатів.

У першому розділі – “Етико-психологічні та педагогічні аспекти проблеми морального вибору дітей” – викладено основні теоретичні положення щодо сутності морального вибору, подано аналіз педагогічних і психологічних досліджень виховання моральної поведінки дошкільників; розкрито стан проблеми в практиці роботи дошкільних навчальних закладів; визначено критерії і показники морального вибору; представлено результати вивчення та характеристики рівнів його розвитку у дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз літератури з досліджуваної проблеми дозволив з'ясувати, що моральний вибір особистості є актом її поведінки – ціннісного аспекту людської діяльності (К.О.Альбуханова-Славська, С.Ф.Анісімов, В.Й.Бакштановський, Л.С.Виготський, О.Г.Дробницький, С.Л.Рубінштейн, О.І.Титаренко та інші). Його сутність полягає у самовизначенні особистості щодо моральних цінностей та способів їх реалізації у вчинках за умови протистояння особистого та суспільного інтересів. Здійснюючи моральний вибір, індивід віддає перевагу суспільним нормам, визнаючи тим самим найвищою цінність іншої людини (А.А.Гусейнов, О.Г.Дробницький, В.С.Соловйов та інші). Таким чином, у ситуаціях морального вибору в моральній поведінці особистості завжди присутні альтруїстичні аспекти.

У ході вивчення філософських праць встановлено, що в моральному виборі особистості взаємозумовлюються мета і засоби її досягнення (В.Й.Бакштановський, О.І.Титаренко). Свобода вибору полягає у діалектичній єдності, по-перше, об'єктивної необхідності й можливості діяти відповідно до моральних вимог, та, по-друге, суб'єктивної здатності здійснювати вибір. Остання характеризується наявністю внутрішніх спонукань, які виникають унаслідок пізнання та засвоєння індивідом моральної необхідності. Людина відповідає за свою поведінку в ситуаціях вільного вибору, тобто за те, що вона об'єктивно могла і суб'єктивно повинна була обрати і реалізувати у вчинку (С.Ф.Анісімов, В.Й.Бакштановський, Г.В.Ф.Гегель, А.А.Гусейнов, О.Г.Дробницький, Ф.Енгельс та інші).

Психологічні аспекти досліджуваної проблеми встановлено в результаті аналізу робіт В.Г.Асєєва, Н.О.Головка, А.А.Гусейнова, О.М.Леонтьєва, М.М.Мокроусова, В.Момова, С.Л.Рубінштейна, О.І.Титаренка та інших. З'ясовано, що структура морального вибору включає моральні потреби особистості, спонуки, мотиви, наміри (рішення), вчинок, його результат та оцінку (в тому числі, самооцінку). Названі компоненти, змінюючи один одного, виступають послідовними фазами, або етапами, морального вибору, що надає йому вигляду складного етико-психологічного процесу. Окремий вчинок може бути кваліфікований як втілення морального вибору лише за умови встановлення ціннісного змісту всіх інших структурних одиниць. Особлива роль у цьому процесі належить завершальному його етапу – самооцінці. Вона дозволяє особистості встановити адекватність здійсненого вибору моральним нормам та власним потребам. Внаслідок цього актуалізуються мотиваційні компоненти – перші його етапи. У такій зміні фаз виявляється циклічність морального вибору, яка зумовлює стабільність певних форм поведінки. Отже, ланцюг ціннісно зорієнтованих вчинків, здійснюваних особистістю в проблемних ситуаціях, є оптимальною і необхідною умовою розвитку всіх компонентів процесу морального вибору. Дана ідея узгоджується з положеннями суб'єктно-діяльнійної теорії С.Л.Рубінштейна.

Узагальнення педагогічних праць (Ш.О.Амонашвілі, К.М.Вентцель, Я.А.Коменський, Я.Корчак, А.С.Макаренко, Й.Г.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, В.О.Сухомлинський, Л.М.Толстой та інші)

дало підстави для висновку, що педагогічне стимулювання моральної активності вихованців у процесі їхньої діяльності сприяє розкриттю внутрішнього розвиваючого потенціалу морального вибору і забезпечує самовдосконалення останнього. Найбільш адекватним для цього є метод виховних ситуацій (І.Д.Бех), під час яких дорослий опосередковано впливає на поведінку дитини, спонукає її до самостійного морального вибору.

Аналіз наукових джерел із проблем виховання моральної поведінки дошкільників засвідчив, що завдяки психологічним дослідженням накопичено достатньо фактів, які дозволяють розкрити внутрішні механізми її становлення (Д.Б.Ельконін, О.В.Запорожець, В.К.Котирло, А.Д.Кошелева, С.Є.Кулачківська, О.І.Кульчицька, Г.П.Лаврентьева, С.О.Ладивір, В.С.Мухіна, Я.З.Неверович, Л.П.Почеревіна, Ю.О.Приходько, Т.О.Репіна, А.А.Рояк, Р.Б.Стеркіна, Є.В.Суботський, Т.М.Титаренко, С.П.Тищенко, С.Г.Якобсон та інші). Формування моральної поведінки відбувається під час різних видів спільної суспільно-мотивованої діяльності дітей, яка має вільний, самостійний характер і дозволяє їм співпрацювати один з одним. Особливий вплив чинить спілкування з однолітками й дорослими та характер побудови взаємин дорослих і дітей. Пріоритетним є розвиток емоційної сфери та формування усвідомлення себе суб'єктом моральної поведінки.

У дошкільній педагогіці встановлено, що засобами виховання моральної поведінки дошкільників є зміст різних видів дитячої діяльності, а також ділові та реальні взаємини, які виникають у процесі її виконання. (Л.В.Артемова, З.Н.Борисова, Р.С.Буре, Р.Й.Жуковська, Л.В.Крайнова, Л.П.Князева, Т.О.Маркова, В.Г.Нечаєва, В.О.Павленчик, Т.І.Поніманська та інші). Можливості використання в педагогічних цілях спілкування дошкільників з ровесниками та дорослими розкрито вченими наукової школи Л.В.Артемової (В.Є.Дзигель, Л.В.Лохвицька, В.О.Павленчик, К.І.Стрюк, Н.Є.Химич, В.М.Шевченко, О.Ю.Яницька та інші). Педагогічні умови розвитку окремих аспектів моральної поведінки дітей представлені в роботах Н.М.Горопахи, С.О.Дуднікової, Т.Я.Колесіної, А.Л-Ц.Мондейкене, Т.С.Фасолько та ін. У дослідженнях останніх років (Л.В.Артемова, Л.В.Лохвицька, В.О.Павленчик, Н.Є.Химич, Т.С.Фасолько) увага акцентується на забезпеченні активності кожного вихованця, на необхідності врахування його індивідуальних особливостей і задоволення особистих потреб, на доцільності співпраці й взаємодії дітей і дорослих. Однак, як засвідчив аналіз літератури, в педагогіці не було приділено належної уваги розвитку емоційно-мотиваційних аспектів моральної поведінки дітей, недостатньо висвітлено специфіку побудови взаємин вихователів і вихованців на засадах партнерства, а також не передбачено реалізацію останніми права вибору. На сьогодні результати психологічних досліджень щодо особливостей становлення моральної поведінки дошкільників в педагогіці реалізовано недостатньо.

З метою вивчення стану проблеми морального вибору дітей дошкільного віку у практиці дошкільного виховання проаналізовано публікації вітчизняних періодичних фахових видань;

досліджено педагогічну документацію дошкільних навчальних закладів; проведено анкетування вихователів та батьків. В результаті дослідної роботи було встановлено, що на сучасному етапі в сім'ях та в дошкільних навчальних закладах при вирішенні завдань морального виховання дітей проблемам морального вибору приділяється недостатньо уваги. Деяко недооцінюється здатність дошкільників його здійснювати. Натомість, спостерігається надмірна регламентація дитячої поведінки, обмеження самостійності та можливості вибору. У практиці виховної роботи більше уваги приділяється когнітивним аспектам морального розвитку дітей, аніж накопиченню у них досвіду моральної поведінки. Відсутня систематична та планомірна робота зі стимулювання морального вибору дошкільників. Все це значно уповільнює його розвиток, що підтверджено експериментальними даними.

Констатуючий експеримент проходив у два етапи. На першому етапі ми з'ясували зміст найбільш типових для дітей 6-го року життя ситуацій морального вибору, а також вивчали особливості впливу загальних організаційно-педагогічних умов на характер поведінки дошкільників у ситуаціях морального вибору. У результаті спостереження за повсякденною поведінкою дітей встановлено, що протягом часу перебування в дошкільному закладі вони часто стають учасниками ситуацій морального вибору. Типовими є проблемні моральні ситуації, які характеризуються зіткненням інтересів дитини та оточуючих її людей (однолітків і дорослих). Вони виникають у процесі міжособових взаємин під час різних видів дитячої діяльності. Такі дилеми, як правило, завершуються егоїстичними вчинками. Характер дитячої поведінки в ситуаціях морального вибору обумовлюється контролем вихователя та присутністю інших дітей. За таких умов позитивні дії дошкільника не завжди свідчать про його моральний вибір. Проте безкорисливі моральні вчинки в ситуаціях вибору діти здійснюють незважаючи на названі умови.

На другому етапі констатуючого експерименту ми вивчали рівень розвитку морального вибору в кожної дитини. Дослідній роботі передувало визначення критеріїв та показників морального вибору дошкільників. Було виділено *когнітивний критерій*: знання моральних норм та правил поведінки, аналіз морального змісту ситуацій вибору, оцінка способів вирішення ситуації вибору адекватно моральним нормам; *мотиваційний критерій*: ставлення до ситуації морального вибору (прояви активності, її характер), емоційний відгук на стан учасників ситуації морального вибору, моральне мотивування здійсненого вибору; *дійовий критерій*: прийняття рішення про моральний вчинок в ситуації вибору, здійснення позитивних вчинків в ситуаціях морального вибору, моральна цінність наслідків вчинків у ситуаціях вибору; *оцінний критерій*: критичність оцінки дитиною власних дій в ситуаціях вибору, об'єктивність самооцінки дитини та адекватність моральним нормам.

На даному етапі констатації в дослідженні були використані такі методи: спостереження та аналіз; розв'язування дітьми морально-етичних задач; створення у повсякденні дошкільників

ситуацій морального вибору; бесіди з вихованцями; методика “Три серця”. У результаті визначено, що в дітей 6-го року життя розвиток мотиваційних, когнітивних, дійових та оцінних компонентів морального вибору знаходиться на досить низькому рівні. Зокрема, маючи певний обсяг знань про моральні норми та правила, дошкільники фактично не пов’язують їх зміст із реальною поведінкою. Як наслідок, у них виникають труднощі при аналізі проблемних моральних ситуацій та визначенні альтернатив. У дітей недостатньо розвинене емоційно-ціннісне ставлення до інших людей. При виборі дошкільники частіше керуються егоїстичними мотивами, аніж прагненням безкорисливо робити добро іншому. Тому більшість вчинків, здійснених ними в ситуаціях вибору можна кваліфікувати як егоїстичні. У той же час, самооцінка дітей часто не відображує реальну моральну цінність їх поведінки, має необ’єктивний, некритичний характер.

Зібрані емпіричні дані узагальнено за допомогою методики індивідуальних оцінювальних карток. У результаті було встановлено, що старші дошкільники мають значні індивідуальні відмінності в розвитку окремих компонентів і у цілому процесу морального вибору. Залежно від особливостей прояву сукупності компонентів визначено чотири рівні розвитку морального вибору дітей:

1-й – *високий* рівень розвитку морального вибору виявлено в дітей, які мають відповідний віковий обсяг знань про моральні норми, розуміють необхідність їх дотримання в реальній поведінці, уміють проаналізувати ситуацію вибору, знайти альтернативи та адекватно їх оцінити. Мотивом вчинків дітей є прагнення безкорисливо робити добро іншим. Самооцінка критична, об’єктивна.

2-й рівень – *достатній* – виявлено у дітей, які мають відповідний віковий рівень знань про зміст і значення моральних норм, у більшості випадків правильно аналізують ситуації вибору та адекватно оцінюють варіанти дій. Їх поведінка в цілому позитивна, проте її мотиви в окремих випадках можуть не мати морального змісту. Дитина дає адекватну моральну оцінку своїм вчинкам.

3-й рівень – *середній* – виявлено в дітей, які мають певні знання про зміст моральних норм, але не завжди розуміють їх значення, у них переважає егоїстична мотивація вчинків, це значною мірою впливає на прийняття рішення в ситуації вибору, здійснення позитивного вчинку частіше є результатом впливу зовнішніх чинників і може носити випадковий характер, самооцінка дитини не співпадає з реальним моральним значенням її дій.

4-й рівень – *низький* – виявлено у дітей, які мають обмежені знання про зміст моральних норм та правил поведінки, не розуміють їх значення, не можуть проаналізувати ситуацію вибору та виявити альтернативи. Мотивація їх вчинків позначена стійким егоїстичним спрямуванням, у ситуаціях вибору вони систематично порушують моральні норми та правила, їхня самооцінка має необ’єктивний характер.

Встановлено, що у більшості дітей старшого дошкільного віку рівень розвитку морального вибору досить низький.

Отже, недостатня методична забезпеченість, потреби практики та незадовільний стан розвитку морального вибору в поведінці дітей, підтверджений результатами констатуючого експерименту, довели необхідність теоретико-експериментальної розробки та проведення спеціальної педагогічної роботи, спрямованої на стимулювання морального вибору дошкільників.

У другому розділі – “Становлення морального вибору дітей 6-го року життя в процесі педагогічного впливу” – визначено психолого-педагогічні особливості розвитку морального вибору в дошкільному віці і на їх основі обґрунтовано вибір методики стимулювання морального вибору дітей; описано методику й хід її апробації, а також динаміку становлення морального вибору, зумовлену експериментально-педагогічною роботою; проаналізовано результати експерименту.

Аналіз досліджень К.О.Архіпової, Р.Бернса, І.Д.Беха, Л.І.Божович, Л.С.Виготського, І.Т.Дімітрова, О.В.Запорожця, Д.Б.Ельконіна, Я.Л.Коломінського Г.С.Костюка, В.К.Котирло, А.Д.Кошелевої, О.М.Леонтєва, Я.З.Неверович, Є.О.Панько, Т.О.Решіної, Є.В.Суботського, Т.М.Титаренко, С.П.Тищенко, Л.І.Уманець, С.Г.Якобсон та інших дозволив сформулювати положення, які склали психолого-педагогічну основу експериментальної методики. З’ясовано, що стимулювання морального вибору дошкільників в умовах педагогічного процесу слід здійснювати з таких позицій: по-перше, необхідно враховувати загальну логіку процесу морального вибору і стимулювати розвиток всіх його компонентів у їх єдності та взаємозв’язку; по-друге, слід орієнтуватися на загальні (вікові) можливості дошкільників та спиратися на здобутки їх психічного розвитку (появу в дітей емоційного передбачення, перших “етичних інстанцій”, моральних вольових проявів, становлення ієрархії мотивів, вдосконалення аналітико-оцінних навичок, формування Я-образу та самооцінки, а також розширення соціального досвіду тощо); по-третє, при стимулюванні морального вибору дітей важливо забезпечувати збереження і розвиток їх індивідуальних особистісних якостей.

У ході формуючого експерименту педагогічний вплив спрямовувався на *забезпечення об’єктивної наявності ситуацій морального вибору в повсякденні дошкільників та розвиток суб’єктивної здатності дітей до здійснення вибору*, яка з’являється у зв’язку з набуттям ними загального морального досвіду (почуттів, уявлень, знань тощо) і досвіду поведінки в проблемних моральних ситуаціях. Експериментальну роботу проводили у два етапи. На *першому*, підготовчому, *етані*, який передував педагогічній роботі з дошкільниками, організовували об’єктивні умови для морального вибору шляхом запровадження демократичного альтруїстичного типу спілкування дорослих з дітьми. З цією метою вихователів і батьків ознайомлювали з його особливостями та доцільністю, а також з відповідними йому прийомами впливу на поведінку вихованців в процесі різних видів діяльності та взаємин. Проводилися бесіди та консультації. Надалі батьків систематично інформували про хід експериментальної роботи, при потребі надавали конкретні

методичні поради. Регулярно здійснювали обмін інформацією щодо моральної поведінки дітей вдома та в дошкільному закладі.

На *другому етапі* формуючого експерименту проводилась безпосередня робота з дітьми, яка забезпечувала стимулювання у них окремих компонентів та в цілому процесу морального вибору. Для роботи за експериментальною методикою була складена “Програма стимулювання морального вибору дітей (6-й рік життя)”, в якій відображено зміст та засоби виховання, передбачені в межах апробації. Експериментальна робота органічно впліталася в хід навчально-виховного процесу дошкільного закладу. До неї залучали або всю групу одночасно, або підгрупи (3-6 осіб) чи пари дітей, перевага надавалась індивідуальним формам роботи. Підбір засобів та прийомів обумовлювався особливостями поведінки дитини. *Педагогічний вплив здійснювали у двох напрямках*, які різнилися між собою виховними завданнями.

Робота *першого напрямку* забезпечувала збагачення загального морального досвіду дошкільників, який включає й ті емоційно-мотиваційні, когнітивні, оцінні процеси, які в конкретних ситуаціях виступають компонентами морального вибору. Поповнення *знань* вихованців *про моральні норми* відбувалось в процесі спілкування дорослих з дітьми та дітей між собою. Використовували твори дитячої художньої літератури морально-етичного змісту, організовували індивідуальні спостереження дошкільників за іграми та поведінкою ровесників.

Під час бесіди за змістом прочитаного твору наголошували на моральному значенні вчинків героїв твору та реальних вчинків самих вихованців. У ході аналізу використовували такі прийоми – *пропозиції, підказки, прийоми незакінчених речень та помилкових тверджень*, а також наочність: ілюстрації, малюнки, іграшки, предмети побуту тощо. Надалі для закріплення знань дітей заохочували змінити сюжет або характер героїв, доповнити зміст твору, ввести в нього нових персонажів тощо, пропонуючи такі варіанти творчих розповідей: “Якби я потрапив у казку...”, “Придумаємо свій кінець оповідання”, “Складемо казку навпаки” тощо.

З метою формування когнітивних передмов вибору дітям пропонували проблемні моральні задачі різного ступеню складності: аналітико-оцінні, ситуації передбачення поведінки, та ситуації морального вибору. При цьому демонстрували сюжетні картинки, іграшки, фланелеграф тощо. Для покращення запам’ятовування та з метою підсилення регулятивного впливу, засвоювані дошкільниками правила поведінки оформлювали у вигляді парних сюжетних малюнків, які розміщували у груповій кімнаті. Окрім того, проводили ігри-тренінги, під час яких вихованці вправлялись у визначенні способів вирішення проблеми в ситуаціях вибору, та в моральному оцінюванні різних варіантів дій.

Для збагачення емоційного досвіду дітей моральними почуттями та переживаннями використовували ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри та ігри-тренінги. У ході їх організації та проведення особливу увагу приділяли реальним взаєминам дітей. Гравцям надавалася можливість

самостійно розподіляти ролі й атрибутику, а також визначати сюжет та ігрові дії. За допомогою методів та прийомів опосередкованого впливу – *оцінки дій ігрових персонажів, запитань, підказок, пропозицій, включення дорослого у гру на правах гравця* тощо – зміст ігор доповнювався моральною тематикою та ситуаціями морального вибору. Під час ігор-тренінгів діти навчалися визначати емоційний стан інших людей та встановлювати причини, які до нього призводять.

Стимулювання критичної самооцінки дітей відбувалось безпосередньо після здійснення ними вибору в моральній ситуації. Під час індивідуальної бесіди вихованцеві пропонували оцінити свій вчинок, порівнявши його з позитивними та негативними еталонами поведінки. Також проводили спеціальні ігри-тренінги.

Для примноження досвіду моральної поведінки дітей, збагачення їхнього Я-образу моральними уявленнями та для інтеграції в реальних діях і вчинках сукупності набутих вихованцями когнітивних та емоційно-мотиваційних компонентів організовувалась моральна діяльність. Дошкільників зацікавлювали її ціннісним значенням. Участь у ній не була примусовою. Так, діти відвідували молодшу групу, допомагали молодшим одягатися на прогулянку, гралися з ними, виготовляли подарунки малятам, запрошували дітей молодшого віку до себе в групу. Окрім того, вихованці експериментальної групи допомагали один одному в повсякденних справах, дарували подарунки, виготовлені своїми руками, вітали з днем народження один одного та працівників дошкільного закладу. Періодично в групі проводили “Дні добрих справ”, “Години добра” тощо. В контексті такої діяльності створювали умови для самостійного вибору дітей. Допоміжним засобом фіксації позитивних переживань дітей після здійснення ними позитивних вчинків та виконання моральних дій слугували дитячі фотознімки, які розміщувалися в альбомі “Наші добрі справи”. Вихованці переглядали його самостійно, а також під час індивідуальних бесід, ігор-тренінгів.

Експериментальна робота *другого напрямку* педагогічного впливу забезпечувала здійснення дітьми вчинків в моральних ситуаціях (спонтанних та спланованих). Задля стимулювання моральної активності дошкільників використовували метод виховних ситуацій (за І.Д.Бехом) та створювали умови для виникнення реальних ситуацій морального вибору.

Виховним ситуаціям, яким властива активна участь дорослого, в експериментальній методиці належала домінуюча роль. В них спочатку *увагу дитини привертали до наявної моральної проблеми*. За допомогою запитань спонукали до *аналізу ситуації та пошуку можливих способів її вирішення*. При цьому зверталися до емоційного досвіду дошкільника. Потім описували можливі варіанти позитивних дій у ситуації, *пропонували обрати один з них*, залишаючи за дитиною право самій приймати остаточне рішення. Якщо вона приймала пропозицію, її вибір *додатково мотивували*, називали моральну спонуку дій. Відмову від запропонованого вибору в окремих випадках розцінювали як негативний. Наступні педагогічні дії залежали від змісту інформації,

отриманої після аналізу умов ситуації, дитячого вчинку та його наслідків. Якщо дошкільник здійснив позитивний вибір, і такий прояв був новим і нетиповим для його поведінки, використовували *похвалу* та *аргументовану позитивну оцінку конкретного вчинку*. В інших випадках така оцінка була б невиправданою, тому дії дитини лише схвалювали посмішкою, поглядом тощо. Якщо вибір був негативним, вихованцеві демонстрували своє адекватне ставлення до конкретного негативного вчинку, і прихильне ставлення до самого порушника, а також, проводили *індивідуальну бесіду*, під час якої його спонукали до *критичної моральної оцінки вчинку*. При цьому разом з дитиною пригадували правило поведінки, називали полярні еталони. Відповідаючи на запитання, вона встановлювала свою схожість з негативним еталоном. Після цього їй *пропонували усунути наслідки здійсненого вибору*, при потребі підказували можливі способи їх ліквідації та надавали допомогу, демонструючи підтримку та прихильне ставлення.

Таким чином, у виховних ситуаціях завдяки опосередкованому педагогічному впливу дитина самостійно обирала адекватну моральним нормам альтернативу.

Реальні ситуації морального вибору, на відміну від виховних, розраховувалися на активність дітей, не стимульовану впливом дорослого. Вихованцям надавали можливість діяти самостійно з власної ініціативи.

У ході формуючого експерименту досліджували динаміку становлення морального вибору дошкільників, зумовлену впровадженням розробленої методики. З цією метою проводили систематичні спостереження за поведінкою дітей та щомісячні обстеження за допомогою методики “Переправа” (за Т.О.Марковою). Аналіз фактичного матеріалу дозволив встановити, що експериментальна педагогічна робота спричинила зростання числа моральних вчинків дітей у ситуаціях вибору.

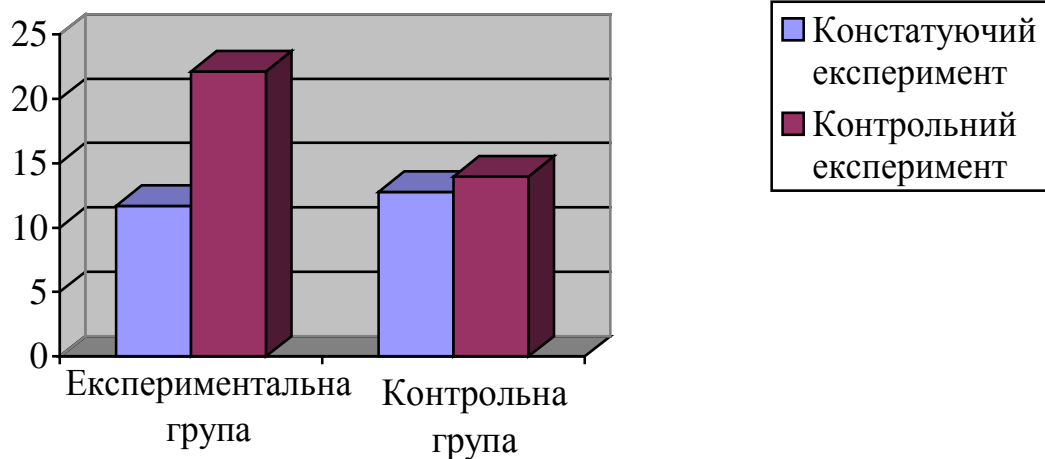
Було з’ясовано, що становлення морального вибору дітей відбувається нерівномірно. Початок роботи за експериментальною методикою супроводжувався різким збільшенням числа негативних вчинків та загальним погіршенням стану поведінки вихованців із домінуванням егоїстичних проявів. Цей період отримав умовну назву “фаза спаду”. Причиною спостережуваних явищ було зняття прямої регламентації поведінки дітей зумовлене переходом вихователів до альтруїстичного типу спілкування. Тривалість фази спаду становила приблизно 2-3 тижні. Поступово моральна поведінка дітей стабілізувалась. Накреслилась тенденція до зростання кількості позитивних вчинків у ситуаціях морального вибору. Спочатку моральні прояви були нестійкими, їх чисельність – незначною. Фаза стабілізації відмітилась становленням самостійного морального вибору дітей. Ознакою його розвитку (фаза зростання) було помітне збільшення кількості позитивних вчинків вихованців. Поведінка дітей експериментальної групи на період завершення роботи за експериментальною методикою набула стійкої альтруїстичної спрямованості.

Таким чином, впровадження методики стимулювання морального вибору дошкільників зумовило стійку позитивну динаміку в становленні їх морального вибору.

Під час контрольного експерименту було встановлено, що протягом року відбулось певне зростання показників, проте між результатами, одержаними в обстежуваних групах, виявлено істотну різницю. В експериментальній групі, на відміну від контрольної, діагностовано кількісні та якісні зрушення у становленні окремих компонентів і у цілому процесу морального вибору. Отримані дані свідчать, що в цій групі, переважна більшість дитячих вчинків (84% від загальної кількості можливих виборів), здійснених у спеціально створених ситуаціях морального вибору, мала альтруїстичний характер. При цьому такі умови, як контроль і присутність дорослого чи однолітків уже не мали визначального впливу на характер дитячих вчинків. У контрольній групі аналогічний показник становив 44%. Було підтверджено положення про те, що зміна негативної поведінки дітей на протилежну пов'язана зі зміщенням акцентів у мотиваційній структурі у бік моральних спонукань та зумовлюється розвитком критичної самооцінки. Зміни загальних показників рівня розвитку морального вибору дітей на кінець року, та різницю між результатами обстеження експериментальної та контрольної груп ілюструє діаграма на рисунку 1.

Рисунок 1.

**Розвиток морального вибору дітей експериментальної та контрольної груп
(за даними констатуючого та контрольного експериментів)**

Аналіз емпіричних даних засвідчив, що завдяки проведеній педагогічній роботі зі стимулювання морального вибору дітей відбулися значні позитивні зрушення в становленні всіх компонентів цього процесу. Отже, експериментальна методика виявилася достатньо ефективною. Для перевірки ймовірності результатів дослідження були використані методи математичної статистики. Проведені обрахунки підтвердили вірогідність одержаних даних і довели, що експериментальна методика може бути рекомендована для широкого впровадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у необхідності розробки системи виховної роботи, яка б сприяла становленню морального вибору у дітей дошкільного віку. В результаті теоретико-експериментального дослідження визначено психолого-педагогічні особливості та з'ясовано зміст педагогічного стимулювання морального вибору дошкільників.

1. Встановлено, що моральний вибір особистості – це акт її поведінки, який за своєю суттю є складним етико-психологічним процесом, що має комплексну структуру (включає потреби, спонуки, мотиви, рішення, вчинок, його результат і оцінку, в тому числі й самооцінку) та циклічний характер. Він містить в собі потенційну здатність до саморозвитку, яка реалізується при збагаченні досвіду моральної поведінки в ситуаціях вибору. Задля оптимального використання даного потенціалу необхідно, здійснюючи опосередкований педагогічний вплив, спонукати вихованців до самостійної моральної активності в ситуаціях вибору.

2. Визначено критерії морального вибору: когнітивний, мотиваційний, дійовий, оцінний, за якими виявлено та охарактеризовано рівні його розвитку в старших дошкільників: низький, середній, достатній та високий. Відмінності між різними рівнями обумовлюються особливостями прояву сукупності компонентів морального вибору. Встановлено, що переважній більшості дітей цього віку властиві низький та середній рівні розвитку морального вибору, які характеризуються недостатньою обізнаністю щодо моральних норм і правил поведінки, відсутністю або частковою сформованістю вміння аналізувати проблемні моральні ситуації, переважанням вчинків, здійснених з егоїстичних мотивів, та необ'єктивною самооцінкою.

3. З'ясовано, що психолого-педагогічні особливості розвитку морального вибору дітей дошкільного віку полягають у збагаченні емоційної сфери вихованців моральними почуттями та переживаннями, появі емоційного передбачення та ієрархії мотивів; розвитку когнітивних передумов, які дозволяють здійснювати моральний вибір на вербальному рівні; розширенні досвіду моральної поведінки та моральної діяльності, у тому числі й досвіду здійснення вибору; наповненні Я-образу дитини уявленнями морального змісту та розвитку в неї об'єктивної самооцінки; встановленні взаємин дорослих і дітей на засадах демократичного альтруїстичного типу спілкування.

4. Розроблено методику стимулювання морального вибору дошкільників, яка передбачає забезпечення об'єктивної наявності умов для вибору та розвитку суб'єктивної здатності вихованців його здійснювати. Встановлено, що об'єктивні умови для морального вибору дошкільників з'являються при запровадженні демократичного альтруїстичного типу спілкування дорослих і дітей. Розвиток внутрішніх компонентів морального вибору дітей (суб'єктивної здатності до

здійснення вибору) відбувається в умовах комплексного педагогічного впливу, спрямованого на загальне збагачення морального досвіду вихованців і на збагачення безпосередньо досвіду поведінки в моральних ситуаціях альтернативного змісту.

5. Доведено, що використання системи засобів – різних видів дитячої діяльності (гри, навчання, праці) та наповнених моральним змістом ділових і реальних взаємин вихованців з однолітками і дорослими – сприяє всебічному збагаченню морального досвіду дошкільників, що, в свою чергу, стимулює розвиток у них когнітивних, емоційно-мотиваційних, дійових та оцінних компонентів морального вибору.

6. Експериментально підтверджено, що у дітей старшого дошкільного віку інтенсивне становлення процесу морального вибору відбувається завдяки збагаченню досвіду його здійснення. Воно забезпечується стимулюванням моральної активності дошкільників у виховних ситуаціях та організацією умов для їх самостійного вибору в реальній поведінці.

7. З'ясовано, що в процесі педагогічного стимулювання розвиток морального вибору дошкільників відбувається нерівномірно: спочатку в ньому спостерігається значний спад, який характеризується загальним погіршенням стану їх поведінки. Він спричинюється можливістю здійснити вибір в умовах альтруїстичного типу спілкування дітей з дорослими. Згодом, завдяки педагогічному стимулюванню, поведінка вихованців у ситуаціях вибору поступово стабілізується, набуває моральної якості, з'являється стійка позитивна динаміка.

8. На основі кількісного та якісного аналізу показників експериментального дослідження доведено, що запропоновані зміст та засоби педагогічного стимулювання морального вибору дітей старшого дошкільного віку є доцільними та достатньо ефективними. Впровадження у навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу розробленої системи засобів і прийомів педагогічного впливу забезпечує умови, які інтенсифікують становлення морального вибору вихованців.

Проведене дослідження не претендує на повне розкриття особливостей становлення морального вибору дошкільників та на вичерпне визначення методів і прийомів його виховання, а є спробою обґрунтувати загальні педагогічні умови стимулювання моральної поведінки дошкільників у ситуаціях вибору. Перспективними напрямками даного дослідження є вивчення психолого-педагогічних проблем поведінки в ситуаціях морального вибору дітей молодшого і середнього дошкільного та молодшого шкільного віку, питань виховання морального вибору дітей у сім'ї, а також співпраці дошкільного закладу та родини, вироблення єдиних підходів до стимулювання морального вибору дітей.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Кошелівська О.І. Між двох полюсів. Стимулюємо моральний вибір дитини // Дошкільне виховання. – 2002. – №3. – С.9-11.

2. Кошелівська О.І. Семінари-практикуми – шлях до оновлення // Дошкільне виховання. – 2002. – № 8. – С. 9-11.
3. Кошелівська О.І. Особливості організації діяльності, стимулюючої моральний вибір в поведінці дошкільників // Наукові записки: Зб. наукових статей НПУ імені М.П.Драгоманова. – К.: НПУ, 2001. – Випуск 41. – С.73-75.
4. Кошелівська О.І. Моральний вибір у поведінці дошкільників та стиль спілкування // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Ч.2. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2001. – С.69-72.
5. Кошелівська О.І. Класики педагогічної думки про моральний вибір у поведінці дітей дошкільного віку // Наука і сучасність: Зб. наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 2000. – Т. XXII (Вип. 2. Ч. 2). – С.80-87.
6. Кошелівська О.І. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу // Наукові записки: Зб. наукових статей НПУ імені М.П.Драгоманова. – К.: НПУ, 2000. – Ч.4. – С.51-60.
7. Кошелівська О.І. Деякі психолого-педагогічні аспекти становлення морального вибору в поведінці дошкільників // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. статей. – К.: Нора-прінт, 2001. – Т.4: Актуальні проблеми генезису особистості в контексті навчання і виховання. – С. 85-88.
8. Кошелівська О.І. Залучення дітей до ситуацій морального вибору як один із шляхів гуманізації виховного процесу // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: Зб. наук. праць. – Рівне: Ліста, 2001. – С. 219-222.
9. Кошелівська О.І. На шляху до морального вибору дитини. // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. – К.: Контекст, 2000. – С.192-194.

Кошелівська О.І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2002.

Дисертацію присвячено проблемам виховання морального вибору в поведінці дітей дошкільного віку. У роботі подано етико-психологічні та педагогічні аспекти морального вибору дошкільників. Висвітлено вікові психолого-педагогічні особливості розвитку його компонентів. Визначено критерії і показники морального вибору та представлено систему методик діагностики рівня його розвитку в дітей. Теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено методику педагогічного стимулювання морального вибору дітей в умовах навчально-виховного процесу дошкільного закладу. Запропонована методика передбачає створення у повсякденні дошкільників об'єктивних умов для морального вибору та використання системи засобів і прийомів

розвитку у вихованців суб'єктивної здатності його здійснювати. У роботі описано динаміку становлення морального вибору дошкільників, зумовлену цілеспрямованим педагогічним впливом, та представлено дослідження результатів апробації експериментальної методики.

Основні положення дисертації відображені у 9 публікаціях.

Ключові слова: моральний вибір, поведінка, моральні цінності, педагогічний вплив, стимулювання.

Кошелівська О. І. Стимулювання морального вибору дошкільників в процесі педагогічного впливу. – Рукопись.

Дисертація на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2002.

Дисертація являється теоретико-експериментальним дослідженням проблеми становлення морального вибору дітей дошкільного віку в умовах навчально-виховного процесу дошкільного закладу.

В роботі представлені філософські, психологічні та загальнопедагогічні аспекти проблеми. В результаті теоретичного дослідження встановлено, що моральний вибір – це акт людської діяльності, здійснюваний при об'єктивному наявності альтернативних способів поведінки. По своїй суті він є циклічним етико-психологічним процесом, в структуру якого входять мотиваційні, когнітивні, дійсні та оцінні компоненти. Розвиток названих компонентів відбувається безпосередньо в практичній діяльності людини (в його поведінці) завдяки здійсненню морального вибору. Таким чином, в самому процесі морального вибору міститься потенціальна здатність до саморозвитку та самосовершенствувати. Саме вона повинна бути використана в ході рішення завдань морального виховання. Найбільш адекватним природі морального вибору є метод виховних ситуацій. Його суть полягає в стимулюванні моральної активності вихованця з допомогою методів та прийомів косвенного педагогічного впливу в спеціально організованих соціально-психологічних умовах, які вимагають здійснення морального вибору.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої проблемам розвитку морального поведінки дошкільників, сформульовані теоретичні положення, що розкривають особливості педагогічного впливу, що стимулює моральний вибір в поведінці вихованців. Встановлено, що передумовами розвитку морального вибору дошкільників є збагачення емоційної сфери дітей моральними почуттями та переживаннями, формування ієрархії мотивів, поява емоційного переважання; розширення досвіду моральної діяльності та морального поведінки, в тому числі, і досвіду

осуществления выбора; наполнение Я-образа ребёнка представлениями морального содержания и развитие у него объективной самооценки. Необходимым условием становления названных предпосылок являются межличностные взаимоотношения детей, которые возникают в процессе разных видов деятельности.

В исследовании определены критерии и показатели морального выбора дошкольников, а также уровни его развития. Выявлено, что у детей 6-го года жизни мотивационные, когнитивные, действенные и оценочные компоненты развиты недостаточно. Это свидетельствует о преобладании низкого и среднего уровней развития морального выбора. Таким образом, необходима специальная педагогическая работа, направленная на стимулирование морального выбора у воспитанников данного возрастного этапа.

В диссертации представлена система поэтапной экспериментальной работы и ход её апробации в учебно-воспитательной практике детского сада. Первый этап имеет подготовительный характер и предусматривает создание предпосылок для организации объективных условий морального выбора. С этой целью характер общения взрослых и детей перестраивают в соответствии с демократическим альтруистическим стилем. Внедрение данного стиля общения отмечается снятием прямого контроля и регламентации поведения детей, что способствует реализации ими права собственного выбора. Воспитатели и родители знакомятся с особенностями и целесообразностью альтруистического демократического типа общения с детьми, а также с соответствующими ему приёмами воздействия на поведение воспитанников. На втором этапе формирующего эксперимента проводится педагогическая работа, в ходе которой стимулируется развитие у них отдельных компонентов и в целом процесса морального выбора. Она имеет комплексный характер и направлена на обогащение общего морального опыта дошкольников, а также на обогащение опыта поведения в ситуациях морального выбора. Предложенная в исследовании методика предусматривает использование системы средств воспитания: разных видов деятельности детей, личностного общения с ровесниками и взрослыми, создание воспитательных ситуаций.

В работе представлены результаты изучения динамики становления морального выбора в поведении детей, обусловленной внедрением экспериментальной методики. Установлено, что в процессе педагогического стимулирования развитие морального выбора дошкольников происходит неравномерно. Сначала в нём наблюдается спад, которому характерно общее ухудшение состояния поведения детей. Постепенно, благодаря педагогическому воздействию, поведение воспитанников в ситуациях морального выбора стабилизируется, в нём появляется устойчивая положительная динамика. В диссертации теоретически и экспериментально доказана эффективность методики педагогического стимулирования морального выбора детей 6-го года жизни.

Практическое значение исследования состоит в том, что его материалы могут быть использованы в практике морального воспитания дошкольников в детском саду и в семье, а также в рамках изучения курса дошкольной педагогики в высших учебных педагогических заведениях.

Основные положения диссертации представлены в 9-ти публикациях.

Ключевые слова: моральный выбор, поведение, моральные ценности, педагогическое воздействие, стимулирование.

Koshelivska O. I. The stimulation of infants' moral choice in the process of pedagogical influence. – Manuscript.

The dissertation for candidate's degree (PhD) in pedagogic, speciality 13.00.08. – Preparatory schooling pedagogic. – M. P. Dragomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2002.

The dissertation is dedicated to solving problems of moral choice training among infants' behaviour. Ethic and psychological and pedagogical aspects of infants' moral choice are regarded to. Psychological and pedagogical characteristic features of that age period are also enlightened. The indices of moral choice are defined. The stimulation of infant's moral choice in conditions of teaching process in preparatory establishments are explained theoretically, worked out and experimentally practiced. The proposed methodics presume creation of objective conditions for making moral choice and system of methods and principles of bringing up pupils and heir ability to get it. The results of experimental methodics investigation are represented in this work.

The basic items of the dissertation are reflected in author's 9 printed editions.

Key words: moral choice, behaviour, moral values, pedagogical influence, stimulation.